

РЕЦЕНЗІЯ
на дисертацію Твердохліб Наталії Гнатівни
«Психологічний супровід розвитку стресостійкості у
військовослужбовців в умовах воєнного стану»
поданої до захисту на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 053 «Психологія»

1. Актуальність теми дослідження та її зв'язок з основними науково-дослідними роботами. У сучасних умовах збройного конфлікту та повномасштабної війни в Україні питання психічного здоров'я військовослужбовців набуло особливої гостроти. Стимування російської агресії на всій території України супроводжувалося високою інтенсивністю та напруженням. У таких умовах психіка військовослужбовців працює на межі допустимої норми та на межі психічних навантажень. Мультифакторні події, що виникли під час запровадження воєнного стану в Україні, порушили фізіологічну та психічну рівновагу військовослужбовців, негативно вплинули на їхню нервову систему, спричинили виникнення стресу, а згодом призвели до максимального зниження рівня стресостійкості.

Зниження ефективності виконання військових завдань, зростання як бойових, так і небойових втрат, а також погіршення якості життя до умов виживання за будь-яку ціну спричинили психологічну травматизацію військовослужбовців. Тривала та інтенсивна агресія на території України докорінно порушила відчуття безпеки, що призвело до стресу, психологічні наслідки якого можуть бути небезпечними для здоров'я нації в цілому. В таких умовах психологічна наука та практика повинні знаходити ефективні методи підвищення рівня стресостійкості, розробляти програми психокорекції негативних психічних станів, викликаних військовою травмою, а також моделі психологічного супроводу військовослужбовців в умовах воєнного стану.

Зважаючи на те, що фізіологи значно раніше відкрили та дослідили стрес як неспецифічну реакцію організму на зовнішні чинники, стрес у фізіології є більш вивченим і детально описаним. Вперше поняття «стрес» було введено в науковий обіг Г. Сельє у 1936 році. Він визначив стрес як стан неспецифічної напруги у живому організмі, що проявляється у реальних морфологічних змінах у різних органах, особливо в ендокринних залозах, контрольованих гіпофізом.

Психологічний аспект феномену стресостійкості висвітлюється через різноманітні дослідження. Теорії стресу, зокрема концепція Г. Сельє, когнітивні підходи (Л. Китаєв-Смик, Р. Лазарус, С. Фолкман та ін.) [107], а також підходи до вирішення проблеми (В. Бодрова, А. Леонова та ін.) складають основу цих досліджень. Дослідження стресових ситуацій (А. Бодальов, Ф. Василюк, Л. Виноградова, Л. Дика, А. Махнач, К. Муздибаєва, С. Суботін, Г. Фоменко та ін.), емоційної стійкості (Л. Аболін, Б. Варданян, В. Писаренко та ін.) та психологічної стійкості (Е. Крулник, Е. Лебедева та

ін.) доповнюють картину. Розглядаються також екстремальні та спеціальні ситуації (А. Столяренко та ін.), стресостійкість (А. Баранов, В. Бодров, М. Корольчук, В. Крайнюк, А. Обозов, А. Реан та ін.), індивідуальна стійкість до стресу (Б. Величковський та ін.), що дозволяє оцінити роль фізіологічних та психічних чинників у формуванні стійкості до стресу.

На сьогоднішній день під час провадження воєнного стану стрес слід розглядати не лише як зовнішній фактор, зумовлений екстремальністю ситуацій, а й як цілеспрямовану діяльність агресора на формування розвитку особистості.

Отже, актуальність дослідження означеної проблематики, її багатогранність, недостатня розробленість теоретичних і практичних аспектів у контексті сучасних викликів в Україні, а також значущість для суспільства обумовили вибір теми дисертаційної роботи «Психологічний супровід розвитку стресостійкості у військовослужбовців в умовах воєнного стану».

Дисертаційне дослідження виконане у межах комплексних науково-дослідних тем кафедри психології Навчально-наукового інституту психології та соціальних наук Приватного акціонерного товариства «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом» «Соціально-психологічний супровід збереження психічного здоров'я особистості в умовах трансформації суспільства», «Трансформаційні процеси розвитку та становлення особистості у кризових ситуаціях: сучасні психосоціальні виміри» (Державний реєстраційний номер: 0122U201363 від 06.11.2022).

2. Мета і задачі дослідження

Мета дослідження полягає в теоретико-методологічному аналізі підходів дослідження проблем стресостійкості військовослужбовців в умовах воєнного стану та розробці моделі психологічного супроводу військовослужбовців.

Для досягнення мети дослідження в роботі поставлено такі завдання дослідження:

- здійснити теоретико-методологічний аналіз наукових джерел до поняття стресостійкості та визначити актуальність стану проблеми розвитку стресостійкості військовослужбовців в умовах воєнного стану в психологічних дослідженнях;
- розробити теоретичну модель розвитку стресостійкості у військовослужбовців;
- визначити та дослідити чинники розвитку умов стресостійкості військовослужбовців в умовах воєнного стану;
- на основі результатів розробити та апробувати концептуальну модель психологічного супроводу військовослужбовців в умовах воєнного стану;

- надати методичні рекомендації щодо підвищення рівня стресостійкості військовослужбовців в умовах воєнного стану.

3. Наукові положення, розроблені особисто дисертантом, та їх новизна

Дисертаційне дослідження було виконане автором самостійно та містить наукові положення і нові результати, які мають значну наукову цінність для теорії та практики в галузі спеціальності 053 «Психологія».

Наукова новизна полягає у з'ясуванні концептуального підходу до причин виникнення стресу та його впливу на військовослужбовців в умовах воєнного стану; розробці психологічних умов розвитку стресостійкості; розробці теоретичної та концептуальної моделі психологічного супроводу військовослужбовців в умовах воєнного стану.

Проаналізовано сучасні теорії стресу, зокрема його психофізіологічні, когнітивні та емоційно-мотиваційні аспекти, а також специфіку впливу воєнного стану на формування стресостійкості. Виділено основні моделі, які дозволяють оцінювати адаптивний потенціал військовослужбовців у стресових ситуаціях, та виявлено ключові чинники, що впливають на їхню емоційну стабільність.

Проведено комплексне емпіричне дослідження, спрямоване на визначення основних психологічних компонентів стресостійкості, включаючи психофізіологічний, когнітивний, регуляторний та емоційно-мотиваційний. Застосовано методологічно обґрунтовані процедури для оцінки впливу стресу на поведінкові реакції та професійну ефективність військовослужбовців.

Визначено основні закономірності розвитку стресостійкості у військовослужбовців залежно від індивідуально-психологічних особливостей та умов військової служби. *Виокремлено фактори*, які сприяють або, навпаки, гальмують адаптацію до екстремальних умов, включаючи соціально-психологічну підтримку, рівень професійної підготовки та мотиваційні особливості.

Досліджено ефективність впровадження різних психологічних підходів до підвищення стресостійкості, включаючи короткострокові психотерапевтичні методики, тренінги з управління емоціями та розвиток когнітивних навичок подолання стресу. Виявлено оптимальні стратегії адаптації для військовослужбовців в умовах бойових дій.

Розроблено концептуальну модель психологічного супроводу військовослужбовців в умовах воєнного стану, яка поєднує індивідуальні, групові та системні методи підвищення стресостійкості. *Доведено*, що комплексний підхід до підтримки військовослужбовців забезпечує підвищення їхньої професійної ефективності та зниження психоемоційного виснаження. *Запропоновано* методичні рекомендації для психологів щодо організації роботи з військовими, спрямовані на забезпечення їхньої емоційної стабільності та професійного зростання.

4. Теоретичне та практичне значення результатів дисертаційного дослідження.

Розроблені наукові положення та отримані емпіричні дані є самостійним внеском автора у розробку концептуальної моделі психологічного супроводу військовослужбовців в умовах воєнного стану. В опублікованих зі співавторами працях доробок автора становить 75%. Розробки та ідеї, що належать співавторам, у дисертації не використовуються.

Основні положення дисертаційної роботи, теоретичні та практичні висновки дослідження доповідались автором на всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях та круглих столах

5. Апробація результатів дослідження

Основні положення дисертаційної роботи, теоретичні та практичні висновки дослідження були апробовані на всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях і круглих столах, зокрема:

- Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Russia–Ukraine War: Consequences for the World», м. Дніпро, 2–3 березня 2023 р.;
- Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Proceedings of I International Scientific and Practical Conference», м. Осака, Японія, 19–21 жовтня 2022 р.;
- Міжнародна науково-практична конференція «Міжнародна наукова єдність», м. Софія, Болгарія, 11–13 червня 2025 р.

6. Повнота викладення основних наукових результатів дисертації в публікаціях та особистий внесок у них автора

Аналіз кількості наукових публікацій, повноти опублікування результатів дисертації та особистого внеску здобувача до всіх наукових публікацій, опублікованих із співавторами та зарахованих за темою дисертації, засвідчив, що результати дослідження, які викладені в дисертаційній роботі, отримані автором самостійно та повною мірою відображені в публікаціях і доповідалися та обговорювалися на науково-практичних конференціях. Основні результати дослідження за темою дисертації опубліковано у 12 наукових працях, із них 4 наукових статей – у фахових виданнях України у галузі психології та медицини, публікацій – у матеріалах наукових конференцій.

Список опублікованих праць за темою дисертації

Статті в наукових фахових виданнях з психології, включених до переліку, затвердженого МОН України та міжнародних наукометричних баз даних:

1. Клименко, І., Твердохліб, Н., Зінченко, М. (2023). Особливості формування стресостійкості військовослужбовців у період реабілітації. *Сучасна медицина, фармація та психологічне здоров'я*, (3(12)), 59-63. DOI: <https://journals.maup.com.ua/index.php/psych-health/article/view/2842>
2. Твердохліб, Н. Г. (2023) «Психологічні чинники бойового стресу та адаптація військовослужбовців». Психологічні студії. Луцьк: Волинський національний університет імені Лесі Українки, С.132-135 DOI: <https://doi.org/10.32782/psych.studies/2023.3.20> URL: <http://journals.vnu.volyn.ua/index.php/psychology/article/view/1358>
3. Твердохліб, Н. Г. (2023) Формування стресостійкості військовослужбовців під час профілактики та лікування посттравматичного стресового розладу (ПТСР) *Габітус*. Випуск 56. С.203- 206 DOI: <https://doi.org/10.32689/2663-0672-2023-3-9> Раєвська, Я.М., Твердохліб, Н.Г. (2023) «Психологія стресостійкості військовослужбовців: теоретичний дискурс» № 3(59): Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Психологія. С.19-23. DOI: <https://doi.org/10.32689/maup.psych.2023.3.3>
<https://journals.maup.com.ua/index.php/psychology/article/view/2806>
4. Hasiuk, M., Tverdokhlib, N., Shyrobokov, Y., Mahanova, T., Shcherbakova, O. (2023) Prevention and treatment of post-traumatic stress disorder (PTSD). *Revista de Cercetare și Intervenție Socială*. С.85-98. DOI: <https://doi.org/10.33788/rcis.81.5>
5. Klymenko, I., Tverdokhlib, N., Zlobin, O., Karachynskyi, O., & Kononenko, O. (2024). PTSD in military personnel: diagnosis, treatment and support. *Amazonia Investiga*, 13(74), 286-298.
<https://doi.org/10.34069/AI/2024.74.02.24>

Тези на конференціях апробаційного характеру:

1. Твердохліб, Н.Г., Галадза, М.В., Твед, В.С. (2023) Особливості розвитку стресостійкості у військовослужбовців під час воєнного стану III Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Russia-Ukraine War: Consequences for the World» м. Дніпро. International Electronic Scientific and Practical Journal «WayScience»(ISSN 2664-4819). С.122-124. (тези, сетрифікат) <http://www.wayscience.com/konferentsiya-3-2-3-bereznya-2023/>
2. Твердохліб, Н.Г., Галадза, М.В., Твед, В.С. (2023). «Посттравматичний стресовий розлад у військовослужбовців» III Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Russia-Ukraine War: Consequences for the World» м. Дніпро International Electronic Scientific and Practical Journal «WayScience»ISSN 2664-4819. С.125-127 (тези, сетрифікат) <http://www.wayscience.com/konferentsiya-3-2-3-bereznya-2023/>
3. Твердохліб, Н.Г., Лахтадир, Т.В., Турбал, Л.В., Масловська, В.А. (2019) «Фактори розвитку самоактуалізації особистості». Збірник тез та

доповідей конгресу наукового товариства анатомів, гістологів, ембріологів, топографоанатомів України, Одеса. С.58-62.

4. Твердохліб, Н.Г., Костьолко, А.А. (2021) «Вплив тривожності на психоемоційний стан студента та його особистість». Proceedings of VII International Scientific and Practical Conference Madrid, Spain 19-21 September 2021. С.70-72 (тези, сетрифікат

Загальний висновок

Дисертаційна робота Твердохліб Наталії Гнатівни «Психологічний супровід розвитку стресостійкості у військовослужбовців в умовах воєнного стану» є оригінальним, самостійним, завершеним науковим дослідженням, що стосується актуальної проблематики і містить оригінальні підходи до розв'язання теоретичних та практичних завдань щодо збереження психічного здоров'я працівників комерційних організацій.

Основні положення, висновки та рекомендації дисертації мають наукову новизну, є цілком обґрунтованими та аргументованими, і пройшли необхідну апробацію на науково-практичних конференціях. У публікаціях автора відображені всі ключові аспекти дисертаційного дослідження. Зміст дисертації повністю відповідає поставленій меті, наукові завдання, визначені автором, успішно вирішені, а мета дослідження досягнута. Робота виконана державною мовою.

За актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною цінністю здобутих результатів дисертація Твердохліб Наталії Гнатівни відповідає спеціальності 053 «Психологія» та вимогам «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах)», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283), п. 10 «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06 березня 2019 р. № 167.

Дисертаційна робота Твердохліб Наталії Гнатівни «Психологічний супровід розвитку стресостійкості у військовослужбовців в умовах воєнного стану» може бути рекомендована до подання у спеціалізовану вчену раду.

Рецензент:

завідувачка кафедри психології,
доктор психологічних наук,
доцент, професор кафедри психології.

Віра СИНЯКОВА